

УДК. 343

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.35>

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Антонюк А.Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка відділу політико-правового аналізу
питань реінтеграції та деокупації
тимчасово окупованих територій*

*Науково-дослідного центру «Інститут соціально-правових
та політичних досліджень імені Олександра Яременка»*

УДУ імені Михайла Драгоманова,

ORCID: 0000-0001-8916-3575

e-mail: anastasiaana0502@gmail.com

Антонюк А.Б. Профілактичні заходи щодо злочинності серед неповнолітніх.

У статті йде мова про умови, що можуть слугувати хорошою мотивацією серед неповнолітніх для вчинення кримінального правопорушення.

Автором зазначено, що негативний вплив з боку однолітків може згубно впливати на неповнолітню особу, тому в даному випадку під ризиком знаходяться навіть діти з благополучних сімей, якщо батьки не змогли вчасно відреагувати.

Важливим аспектом дослідження є визначення обстановки в закладах вищої освіти щодо належного контролю і проведення виховних заходів, що можуть зменшити ризик появи неповнолітньої злочинності. За підсумками досліджень науковців дійшли висновку, що саме у закладах вищої освіти можуть бути сприятливі умови для зростання неповнолітньої злочинності, якщо її не протидіяти.

У статті розкрито питання щодо етапів поділу неповнолітньої злочинності на чотири основні напрямки: випадковий – коли дитина потрапляє в невдалий збіг обставин, і не усвідомлюючи всіх наслідків, може переступити закон; нестійкий – іноді певна ситуація штовхає підлітків на злодіяння, як наприклад, погана матеріальна забезпеченість або сильне бажання отримати щось; негативний – діти, яким властива надзвичайно агресивна поведінка і негативна спрямованість особистості, як правило, викликається певною психологічною травмою; злісний – неповнолітні злочинці, що володіють стійкою, антигромадською спрямованістю особистості.

У статті охарактеризовані причини виникнення підліткової злочинності та визначені їх основні фактори.

Визначено, що неповнолітній вік характеризується нерозвиненістю психологічного та фізіологічного станів, відсутністю досвіду соціального спілкування, здатністю правильно оцінювати життєві ситуації, зокрема і з точки зору закону.

Обґрунтовано, що пов'язані із збройним конфліктом наслідки психотравми дітей війни можуть проявитися із часом, що призведе до зростання кількості умисних вбивств за обтяжуючих обставин, хуліганств, серійних зґвалтувань, кваліфікованих та особливо кваліфікованих розбійних нападів, викрадень людини, вимагань, поєднаних з насильством, незаконного заволодіння транспортними засобами та інших насильницьких злочинів.

Ключові слова: злочинність, неповнолітні, профілактичні заходи, правопорушення, антисоціальна поведінка.

Antonyuk A.B. Preventive measures regarding juvenile crime.

The article talks about the conditions that can serve as a good motivation among minors to commit a criminal offense.

The author states that the negative influence of peers can have a detrimental effect on a minor, therefore, in this case, even children from well-off families are at risk if the parents failed to react in time.

An important aspect of the research is the determination of the situation in higher education institutions regarding the proper control and implementation of educational measures that can reduce the risk of juvenile delinquency. According to the results of research, the scientists came to the conclusion that it is precisely in institutions of higher education there may be favorable conditions for the growth of juvenile delinquency if it is not countered.

The article reveals the question of the stages of juvenile delinquency divided into four main areas: accidental - when a child falls into an unfortunate coincidence of circumstances and, not realizing all the consequences, may break the law; unstable – sometimes a certain situation pushes teenagers to commit theft, such as poor financial security or a strong desire to get something; negative - children who are characterized by extremely aggressive behavior and a negative personality orientation, as a rule, is caused by a certain psychological trauma; malicious - juvenile criminals with a persistent, antisocial personality orientation.

The article describes the causes of juvenile delinquency and identifies their main factors.

It was determined that minors are characterized by underdeveloped psychological and physiological states, lack of experience in social communication, and the ability to correctly assess life situations, in particular from the point of view of the law.

It is substantiated that the consequences of psychological trauma of children of war related to the armed conflict may manifest themselves over time, which will lead to an increase in the number of intentional murders under aggravating circumstances, hooliganism, serial rapes, qualified and especially qualified robberies, kidnappings, extortion combined with violence, illegal possession of vehicles and other violent crimes.

Key words: crime, minors, preventive measures, offenses, antisocial behavior.

Постановка проблеми. Розкриваючи проблему злочинності серед неповнолітніх в Україні, дійшли висновку, що її науково-теоретичний аналіз повинен розглядатися як частина загальної злочинності в суспільстві, тому що розвивається вона під впливом тих самих факторів, що і злочинність загалом. А тому не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім.

Звертаємо увагу на те, що злочинність неповнолітніх – індикатор сталого розвитку транзитивного суспільства і відносно масовий соціальний феномен, який має місце в усіх країнах, відповідно завжди привертає увагу суспільства. На превеликий жаль, наша країна у такий складний час не стала винятком. Крадіжки, бійки, угони автотранспорту, вживання алкогольних напоїв та наркотиків (їх збут), прояви жорстокості, насильства і навіть зґвалтування та вбивства стали для багатьох неповнолітніх нормою життя. Але найголовніше – це те, що неповнолітні злочинці щорічно поповнюють лави дорослої злочинності [1, с. 132].

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню злочинності неповнолітніх у вітчизняній кримінології приділяли увагу такі вчені, як І.К. Андріїв, Ю.А. Амбросімова, А.М. Бабенко, В.М. Бурдін, К.С. Варивода, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Грищук, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, В.І. Лановенко, О.М. Литвак, І.В. Однолько, В.А. Мозгова, М.І. Панов, О.М. Подільник, О.С. Стеблинська, І.К. Туркевич, А.П. Тузов, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко та інші.

Метою статті є визначення профілактичних заходів щодо злочинності серед неповнолітніх, а також визначення превентивних заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Діти – це найдорожче у житті люблячих батьків. Поки вони підростають і формують свій світогляд для дорослого усвідомленого життя, турботливі мами і тата забезпечують їм належне виховання і захист від зовнішніх загроз.

Однак з незапам'ятних часів існує явище неповнолітньої злочинності, яке залишається актуальною проблемою сучасного суспільства. Багато причини можуть негативно вплинути на неповнолітнього, що приведуть його на дорогу відчаю і правопорушень.

В першу чергу, це поганий вплив з боку батьків або інших членів сім'ї, адже самі близькі люди, які оточують дитину, формують її особистість своєю поведінкою і вчинками.

Важкі матеріальні умови можуть послужити хорошою мотивацією для вчинення кримінального правопорушення вже в юному віці. Досить часто це проявляється при відсутності можливості у батьків забезпечити хоча б мінімальні умови для життя, не кажучи вже про запити їх дитини.

Негативний вплив з боку однолітків може згубно впливати на малолітнього чи неповнолітнього, тому в даному випадку під ризиком знаходяться навіть діти з благополучних сімей, якщо батьки не змогли вчасно відреагувати.

Безпритульність або бездоглядність не рідко штовхають дітей на дрібні злочини, адже так вони намагаються привернути до себе увагу або помститися навколишньому світові.

Не є виключенням і обстановка в загальноосвітніх закладах. Якщо адміністрація школи не організовує належного контролю і виховних заходів, ризик появи неповнолітньої злочинності значно підвищується.

Це лише основні найбільш вірогідні чинники, які найчастіше призводять до появи малолітніх та неповнолітніх злочинців. Бувають і окремі випадки, які складно пояснити конкретним впливом чого-небудь, адже дитяча психіка буває досить слабкою та нестійкою.

Численні розслідування випадків неповнолітньої злочинності показали, що такі порушення закону бувають чотирьох типів:

- випадковий – коли дитина потрапляє в невдалий збіг обставин, і не усвідомлюючи всіх наслідків, може переступити закон.
- нестійкий – іноді певна ситуація штовхає підлітків на злочиння, як наприклад, погана матеріальна забезпеченість або сильне бажання отримати щось.
- негативний – діти, яким властива надзвичайно агресивна поведінка і негативна спрямованість особистості, як правило, викликається певною психологічною травмою.
- злісний – неповнолітні злочинці, що володіють стійкою, антигромадською спрямованістю особистості.

У зв'язку з цим, станом на сьогодні актуальним залишається питання дослідження сучасного стану злочинності неповнолітніх з метою розробки своєчасних, сучасних та дієвих заходів, спрямованих на запобігання даному виду злочинності.

Злочинність неповнолітніх, порівняно зі злочинністю дорослих, характеризується підвищеною латентністю. Оскільки в багатьох випадках діяння, які вчинили неповнолітні особи, сприймаються як дитячі пустощі, про які, зазвичай, не прийнято повідомляти у правоохоронні органи. За оцінками експертів рівень злочинності неповнолітніх у 3-4 рази перевищує офіційно зареєстрований [1].

На латентність злочинності неповнолітніх опосередковано вказує й те, що з-поміж кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, майже 51–69 % щорічно становили тяжкі й особливо тяжкі злочини [8].

З метою запобігання та профілактики правопорушень Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень. Ідеться про негативні явища, пов'язані з поширенням дитячої бездоглядності, послабленням функцій сім'ї, зменшенням кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання (що призводить до збільшення кількості правопорушень за участю неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність) [6].

У пункті Плану 4.8 Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»» метою визначено профілактика правопорушень з боку дітей, значне зменшення кількості злочинів, учинених дітьми, приведення умов їх утримання у спеціальних установах для дітей у відповідність до міжнародних стандартів [9].

На сьогоднішній день причинами виникнення підліткової злочинності є такі групи зовнішніх факторів:

- часто неповнолітні виступають потерпілими від насильства в сім'ї, знущань з боку однолітків, учителів у школах, порушення їх прав породжує прагнення дитини до встановлення «справедливості» та здійснення самозахисту;
- криза родинних відносин як важливого соціального інституту у вихованні та нормальному психічному розвитку дитини, яка сприяє руйнівному впливу на соціалізацію особистості;
- негативний вплив засобів масової інформації на формування психіки неповнолітнього, полягає у вузькому кругозорі та обмеженості розумового розвитку підлітка;
- загальна девальвація духовних і моральних цінностей, що полягає у зниженні їх престижу, та нехтуванням не лише правовими нормами, а й нормами моралі, як наслідок, незначні форми девіації, без належної адекватної реакції соціуму («безкараності»), набувають більш суспільно

небезпечних форм, трансформуючись у злочини, адже особа вважає, що й інше діяння легко «зі-йде їй з рук»;

– недостатній рівень самостійності, що розвиває схильність підпадати під вплив негативних груп або їх лідерів, як наслідок динаміка зростання вчинення злочинів групою осіб, організованою групою, злочинною організацією [10].

Неповнолітній вік характеризується нерозвиненістю психологічного та фізіологічного станів, відсутністю досвіду соціального спілкування, здатністю правильно оцінювати життєві ситуації, зокрема і з точки зору закону. Підлітки через свій особливий психофізіологічний стан, можуть вступати у конфлікт із суспільством, що найчастіше проявляється у вчиненні злочину [10].

Досить часто в результаті соціалізації, внаслідок конфлікту інтересів із суспільством, з метою самоствердження неповнолітні схильні до різних форм антисоціальної поведінки, серед яких: тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія. Так, останні можуть виступати в якості детермінант кримінального правопорушення, оскільки під впливом психотропних речовин неповнолітній стає більш агресивнішим, появляється надмірна сміливість, знижується контрольованість дій, особа втрачає бачення відмінностей між заборонаю та дозволом.

За даними О.Г. Кальмана у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння неповнолітні вчиняють до 90 % насильницьких і до 70 % корисливих злочинів [4].

За результатами дослідження О.С. Стеблинської у структурі злочинів, вчинених неповнолітніми у стані сп'яніння, переважають злочини проти власності; злочини проти життя та здоров'я особи; злочини проти громадського порядку та моральності; статеві злочини [10].

Значний вплив на психіку дітей здійснюють воєнні дії та збройне насильство. Діти-переселенці, які стали безпосередніми свідками бойових дій, мають серйозні проблеми із психікою, частина з них озлобилася на людей, затаїла образу за знедолення, заздрить одноліткам із будь-якого приводу, вороже налаштована на помсту та відтворення насильства.

Пов'язані із збройним конфліктом наслідки психотравми дітей війни можуть проявитися із часом, що призведе до зростання кількості умисних вбивств за обтяжуючих обставин, хуліганств, серійних звалтувань, кваліфікованих та особливо кваліфікованих розбійних нападів, викрадень людини, вимагань, поєднаних з насильством, незаконного заволодіння транспортними засобами та інших насильницьких злочинів.

Висновки. Аналіз географії цього виду злочинності дає підстави стверджувати, що більшою кримінальною активністю неповнолітніх характеризуються на сьогодні майже всі регіони України, оскільки масштабна агресія країни-терориста шириться тепер не тільки на схід країни, а і по всій території.

Проте останнім часом зростає мобільність неповнолітніх, а тому почастишали випадки вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми у місцях проведення дозвілля (розважальні заклади), які розташовані далеко від місця проживання (кожний третій – четвертий злочин).

За умов сьогодення важливе превентивне значення для зниження рівня злочинності неповнолітніх матимуть наступні превентивні заходи:

- посилити контроль за неблагополучними сім'ями, особливо звернути увагу на розвиток дітей;
- активізувати проведення круглих столів з представниками молодіжних організацій при формуванні молодіжних програм з профілактики злочинів серед молоді;
- збільшити зайнятість підлітків у суспільно корисних справах, активне залучення їх до занять спортом, мистецтвом, пропаганда здорового способу життя;
- активізувати правове виховання та освіту неповнолітніх;
- залучати до реалізації профілактичних заходів не тільки в правоохоронні органи, але й громадські організації (в тому числі і дитячі та молодіжні організації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 416 с.
2. Головкін Б.М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 204–217.
3. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: зб. ст. / відпов. за вип. О.О. Кармазіна. Київ: Держкомстат України, 2015. 78 с.

4. Кальман О.Г. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.
5. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. С. В. Якімова, Н.Є. Маковецької, О.М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницьк. ун-т упр. та права, 2014. 442 с.
6. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В.М. Дрьоміна, Ж.В. Мандриченка, Т.В. Мельничука та ін. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.», 2015. 144 с.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.10.2024).
8. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 2.
9. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»: Закон України від 05.03.2009 № 1065-VI / База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17> (дата звернення: 11.10.2024).
10. Стеблинська О.С. Деякі негативні соціальні аспекти пияцтва і наркотизму та їх криміногенні властивості в структурі злочинності неповнолітніх / Визначальні тенденції генезу державності і права: зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. «Треті Прибузькі юридичні читання». Миколаїв: Іліон, 2007. С. 482–484.